

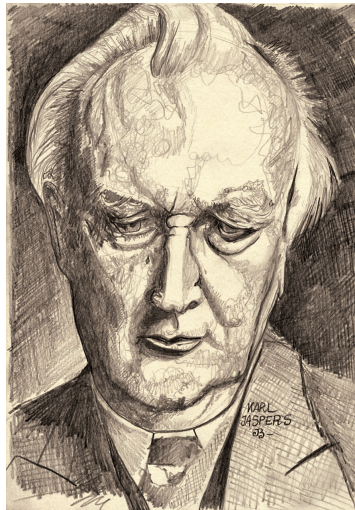
σημεία και ψηφία (Chiffren) και σύμβολα, που είναι αντικείμενο φιλοσοφικής πίστης (*Einführung in die Philosophie*, σ. 32) και δεν είναι δυνατό να αποκρυπτογραφηθούν από τη λογοτεχνία και την τέχνη ή από τη φιλοσοφική γνώση. Τα κλειδιά της αποκρυπτογράφησης αυτής (Chiffrenschlüssel) αποκτώνται όχι με τον στοχασμό, αλλά μόνο με τη φιλοσοφική πίστη, η οποία μέσα στη σκοτεινή περιοχή της πραγματικότητας αισθάνεται την παρουσία του Υπερβατικού ως φωτεινό ρήγμα, που αποκαλύπτει τον ορίζοντα του άπειρου και ανεξερεύνητου.

Έτσι, ο Γιάσπερς τελείως δογματικά απορρίπτει τη χριστιανική έννοια του προσωπικού θεού και τις περί του Σωτήρος αλήθειες της χριστιανικής πίστης (*Der philosophische Glaube*, σ. 29 κ.ε.). Το υπερφυσικό περιεχόμενο του χριστιανισμού και η πίστη στον Ιησού Χριστό ως Υιό του Θεού απορρίπτονται με προκατειλημμένο δογματισμό και τελείως ανεξέταστα. «Για τη φιλοσοφία», λέγει, «ο Θεάνθρωπος είναι ένα άτομο που οδηγεί στην πλάνη», «Η δημιουργία του μύθου του Θεανθρώπου είναι εκμυδένιση της αλήθειας» (*Philosophische Logik*, σ. 857). Οι μαρτυρίες περί των θαυμάτων και της Ανάστασης του Χριστού θεωρούνται ψευδείς, διότι μαρτυρούν κάτι «αδύνατο στον κόσμο... Ότι ο Θεός είναι άνθρωπος ή ένας άνθρωπος Θεός είναι άτομο» (αυτ., σ. 852). Έτσι, ο Γιάσπερς αντιπαρέρχεται όλα τα δεδομένα της υγιούς ιστορικοκριτικής μελέτης των Ευαγγελίων και των επιστολών του Απ. Παύλου, για να απορρίψει τη χριστιανική πίστη και αυτού του Εγγέλου, κατά τους περίφημους λόγους του οποίου «Όλη η ιστορία απευθύνεται προς τον Χριστό και προέρχεται εξ αυτού. Η εμφάνιση του Υιού του Θεού είναι ο άξονας της παγκόσμιας ιστορίας» ("Alle Geschichte geht zu Christus him und kommt von ihm her. Die Erscheinung des Gottessohnes ist die Achse der Weltgeschichte"). Ο Γιάσπερς αυθαίρετα μεταθέτει τον περιου ο λόγος αξονικό χρόνο (Achszeit) περίπου στο 500 π.Χ. ("um 500 von Christus") κατά μέσον όρο, ακριβέστερα μεταξύ 800 και 200 π.Χ. (*Einführung in die Philosophie*, σ. 96-131).

Γενικά, η πίστη στις υπερφυσικές αλήθειες της θρησκείας είναι, κατά τον Γιάσπερς, κατά κάποιον τρόπο προδοσία εναντίον της ανθρώπινης ύπαρξης (*Vernunft und Existenz*, σ. 104), διότι δήθεν η θρησκεία αίρει τη λογική και την ελευθερία! Έτσι, το Υπερβατικό και ο Θεός του Γιάσπερς αιωρούνται πάνω σ' ένα κενό. Ο Γιάσπερς δεν γεμίζει την έννοια του Υπερβατικού με πραγματικό περιεχόμενο, δεν το θεωρεί ως "summum bonum", όπως το παραδέχεται η υγιής θρησκευτική συνείδηση, αλλά το παρουσιάζει ως ένα δοχείο άδειο από περιεχόμενο. Επομένως, προδίδει τελεία άγνοια της όλης φιλοσοφίας του Γιάσπερς ο ισχυρισμός του Sartre και

μερικών φιλοσοφούντων στην Ελλάδα, ότι η φιλοσοφία του Γιάσπερς είναι «χριστιανικός υπαρξισμός».

Από χριστιανική σκοπιά δικαιολογούνται πολλές επιφυλάξεις για τη φιλοσοφία του Γιάσπερς. Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να παραθεωρούμε τις εναντίον της αθεΐας θετικές απόψεις του. Και η χριστιανική διάνοση, πολύ πριν από τον θάνατό του, ωφελήθηκε από τη φιλοσοφία του λαμβάνοντας υπ' όψιν τους λόγους του, κατά τους οποίους «η φιλοσοφία δεν δίδει, μόνον δύναται να αφυπνίσει, έπειτα δύναται να υπενθυμίζει, να στερεώνει και να διαφυλάττει. Ο καθένας κατανοεί σ' αυτήν εκείνο που ήδη αυτός πραγματικά γνώριζε» (*Einführung*

Καρλ Γιάσπερς (προσωπογραφία με μολύβι)

in die Philosophie, σ. 49). Έτσι, και στη φιλοσοφία του Γιάσπερς κάθε χριστιανός διανοούμενος αναγνωρίζει εκείνο που αυτός ήδη γνώριζε πραγματικά, που ήδη γνώριζε εκ των προτέρων, ότι δηλαδή όποιος κρατεί τον εαυτό του με πείσμα μακράν του φωτός του Χριστού, ακόμη και όταν είναι ισχυρή διάνοια, δεν γνωρίζει την απλή αλήθεια ότι η ανθρώπινη ύπαρξη αναπτύσσεται κατά τον άριστο τρόπο τον εαυτό της, μόνον όταν επαναλαμβάνει με τον Απ. Παύλο: «Ζώ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός» (Γαλ 2:20). Ε.ΘΕΟ.

Βιβλιογραφία:

Γεωργιάδης, Κ., *Αι σύγχρονοι φιλοσοφικοί κατευθύνσεις*, Αθήνα 1974. Θεοδώρου, Ε., «Η ιδέα του Υπερβατικού και του Θεού εν τη φιλοσοφία του Karl Jaspers», Ε, τχ. 7-8 (1953) 115-119. Θεοδώρου, Ε., «Η φιλοσοφία της Θρησκείας του Karl Jaspers», Θεσσαλονίκη 1963 (ανάτυπο από την ΕΕΘΣΑΠΘ). Ννοιώτης, Ν., *Υπαρξισμός και χριστιανική πίστις*, Αθήνα 1956. Jaspers, Karl, *Psychologie der Weltanschauungen*, Berlin 1925. Jaspers, Karl, *Philosophie*, 3τ., Berlin 1932. Jaspers, Karl, *Nietzsche*, Berlin/Leipzig 1936. Jaspers, Karl, *Existenzphilosophie*, Berlin/Leipzig 1938. Jaspers, Karl, *Vernunft und Existenz*, Bremen 1947. Jaspers, Karl, *Der philosophische Glaube*, München 1951. Jaspers, Karl, *Einführung in die Philosophie*, München 1958. Jaspers, Karl, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, München 1960. Jaspers, Karl, "Die Achsenzeit der Weltgeschichte", *Monat 1. Lthk* 5 (2006) 758-760. Ehrlich, H. - Wissler, R.

(επιμ.), *Karl Jaspers Today*, Washington 1988. Salamun, K., *Karl Jaspers*, München 1985. Schilpp, P.A. (επιμ.), *The Philosophy of Karl Jaspers*, La Salle Ill. 1957.

Γιαχβέ. Το κύριο όνομα του Θεού, το οποίο φανέρωσε ο ίδιος στον άνθρωπο, σύμφωνα με την Παλαιά Διαθήκη (Εξ 6:3). Ενώ ο Αβραάμ και ο απόγονος λαός Ισραήλ έπαιξαν κύριο ρόλο εντός της θείας οικονομίας, ο Γιαχβέ δεν είναι ο Θεός ενός μόνο λαού, αλλά ολόκληρης της ανθρωπότητας (Ησ 54:5. Ρωμ 3:29). Στο εβραϊκό (μασορικό) κείμενο το προσωπικό όνομα του Θεού εμφανίζεται ως τριγραμμάτος όρος (μεταγραμματίζεται ως ΓΧΒΧ ή ΙΧΒΧ) περίπου 6.823 φορές.

Χρήση στην ΠΔ. Η πρώτη αναφορά στη χρήση του θείκου ονόματος φέρεται να γίνεται από την Εύα (Γεν 4:1) —ή, σύμφωνα με τη θεωρία των πηγών, αυτή είναι η άποψη του Γιαχβιστή συντάκτη που αναδρομικά θέτει το όνομα στο στόμα της Εύας, ενώ ο Ελοχιμιστής και ο Ιερατικός Κώδικας δεν το χρησιμοποιούν καθόλου μέχρι τη στιγμή της αποκάλυψής του στον Μωσλή (Εξ 3:13, 6:2, 3). Στην αφήγηση της Εξόδου το «όνομα» (/šm/) σχετίζεται με τη φήμη, την κληρονομιά, το ενθύμιο, την αντίληψη και την ουσία του Θεού. Το θείο όνομα θεωρείται τόσο πλήρες περιεχομένου ως προς την προσωπική εξουσία και το έργο του Γιαχβέ, ώστε χρησιμοποιείται μερικές φορές εναλλακτικά αντί του ίδιου του Γιαχβέ. Στην ΠΔ η επίκληση του ονόματος του Θεού σημαίνει τη λατρεία Του· οι Ισραηλίτες όφειλαν να «σέβονται αυτό το δοξαζόμενο και φοβερό όνομα» (Δτ 28:58).

Όπως φαίνεται από τα φιλολογικά, τα αρχαιολογικά και τα ιστορικά στοιχεία που αφορούν τη βιβλική περίοδο, το όνομα χρησιμοποιούνταν ευρέως από τους Ισραηλίτες στη λατρευτική αλλά και στην καθημερινή ζωή τους. Εντούτοις, μετά τη βαβυλώνια αιχμαλωσία, εμφανίζονται οι πρώτες ενδείξεις επιφύλαξης στη χρήση του θείκου ονόματος. Πιθανότητα στα τέλη του 3^{ου} αι. και κατά τη διάρκεια του 2^{ου} αι. π.Χ. άρχισε από την Αλεξάνδρεια η σταδιακή παγίωση της παράδοσης τής μη προφοράς του ονόματος του Θεού. Η παρανόηση της τρίτης εντολής όσον αφορά την ευλάβεια προς το όνομα του Θεού αντανάκλαται στην απόδοση της Ο' του Λευ 24:16: «Ονομάζων δὲ τὸ ὄνομα Κυρίου, θανάτω θανατούσθω», ενώ το εβραϊκό κείμενο αναφέρει: «Αὐτός που θα βλαστημῆσει/εξυβρίσει τὸ ὄνομα του Γιαχβέ, πρέπει οπωσδήποτε να θανατωθεί». Η διακοπή της προφορικής χρήσης του ονόματος του Θεού δεν έγινε ούτε ταυτόχρονα ούτε ομοιόμορφα. Ο συνδυασμός τής ολοένα αναπτυσσόμενης παράδοσης εντός της ιουδαϊκής διάνοσης, που απέδιδε υπερβολική ευλάβεια στο όνομα του Θεού, καθώς και η επιρροή ελληνικών φιλοσοφικών ρευμάτων περί της ανώνυμης και

ακατάληπτης θεότητας οδήγησαν στη δημιουργία ενός ταμπού γύρω από το «ανεκφώνητο» θείο όνομα και στην εσκεμμένη παρασιώπησή του. Ως την εποχή του Ιησού Χριστού, το όνομα του Θεού προφερόταν προφανώς ακόμη σε συγκεκριμένες περιστάσεις στη λατρεία στο ναό της Ιερουσαλήμ, αλλά όχι στις λειτουργίες της συναγωγής. Έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι η απαγόρευση της προφοράς του θείκου ονόματος δεν επικράτησε παρά μόνο μετά τον 1^ο ή ακόμη και τον 3^ο αι. μ.Χ., ότι η προφορά του ήταν πιθανόν γνωστή στην ιουδαϊκή ακαδημία της Βαβυλώνας ως το 1000 μ.Χ. και ότι η ορθή προφορά του ονόματος ποτέ δεν χάθηκε.

Οι ραβινικές αυθεντίες, μολοντί διατηρούσαν γενικά στα γραπτά κείμενα το Τετραγράμματο, απέφευξαν σύμφωνα με το Ταλμούδ (Μισνά Σάνχεδριν 10:1) να το προφέρουν δημόσια και το αντικαθιστούσαν με όρους μετωνυμικούς ή αντωνομαστικούς όπως «το Όνομα», «ο Ύψιστος», «ο Ουρανός» και «η Δόξα». Πιο συγκεκριμένα, η Μισνά (γράφτηκε τον 3^ο αι. μ.Χ.) αναφέρει σχετικά με την επίσημη Ημέρα της Εξιλέωσης (Γιόμ Κιπούρ) πριν από την καταστροφή του Ναού (70 μ.Χ.): «Και όταν οι Ιερείς και ο λαός που στέκονταν στην Αυλή του Ναού άκουγαν το Εκπεφρασμένο Όνομα να βγαίνει από το στόμα του Αρχιερέα, γονάτιζαν και προσκυνούσαν και έπεφταν με το πρόσωπο κάτω και έλεγαν: "Ευλογημένο το όνομα της δόξας της βασιλείας του στους αιώνες των αιώνων!"» (Γιομά 6:2). Σχετικά με τις καθημερινές ευλογίες που εξέφεραν οι Ιερείς: «Στον Ναό πρόφεραν το Όνομα ακριβώς όπως ήταν γραμμένο, αλλά στις επαρχίες πρόφεραν άλλη λέξη αντ' αυτού» (Σοιά 7:6) Στο Σάνχεδριν (7:5) αναφέρεται πως ο βλάσφημος δεν θεωρούνταν ένοχος «εκτός αν πρόφερε το Όνομα» και πως κατά την εκδίκασση κάποιος υπόθεσης βλασφημίας χρησιμοποιούνταν κάποιο υποκατάστατο όνομα μέχρι να ακουστούν όλες οι μαρτυρίες. Εντούτοις, παρά τις θέσεις αυτές κατά της χρήσης του θείκου ονόματος, στο αρχικό τμήμα της Μισνά υπάρχει επίσης η θετική προτροπή «να χαιρετάει κάποιος τον συνάνθρωπό του χρησιμοποιώντας το Όνομα [ενν. του Θεού]» και στη συνέχεια παρατίθεται ως επιχείρημα η περίπτωση του Βοδζ (Ρουθ 2:4. Μπεραχότ 9:5).

Χρήση στην ΚΔ. Στην ΚΔ, ο Ιησούς ζητάει από τον Πατέρα να δοξάσει το όνομά του (Ιω 12:28) και καλεί τους μαθητές του να παρακαλούν να αγιασθεί το όνομα του Πατέρα (Μτ 6:9) Αυτό θα εκπληρώσει ο Θεός, αποκαλύπτοντας τη δόξα και τη δύναμή του (Ρωμ 9:17. Λκ 1:49) και δοξάζοντας τον Υιό (Ιω 17:1, 5, 23). Καθήκον των χριστιανών είναι να μνούν το όνομα του Θεού (Εβρ 13:15) και να προσέχουν ώστε η συμπεριφορά τους να μην προκαλεί βλασφημία του ονόματος του (Ρωμ 2:24. Α' Τι 6:1). Το όνομα του Ιησού

έρχεται στο προσκίνηο· με την επίκλησή του οι μαθητές θεραπεύουν ασθενείς, δίδουν δαιμόνια και πραγματοποιούν κάθε είδους θαύματα. Σύμφωνα με τη σημασία του ονόματος του «π Σωτήρια του Γιαχβέ», θεραπεύει τους ασθενείς (Πραξ 3:16), αλλά κυρίως παρέχει αιώνια σωτηρία στους πιστούς (Πραξ 4:7-12, 5:31, 12, 23). Ο αναστημένος Ιησούς στα δεξιά του Πατέρα λαμβάνει «τὸ ὑπὲρ πάν ὄνομα» (Φιλ 2:9. Εφ 1:20), το οποίο βρίσκει την έκφρασή του στην προσφώνηση «Κύριος» και στην ονομασία «Υἱός». Υπάρχει η άποψη ότι εκφράσεις του Ιησού Χριστού που περιέχουν το «ἐγὼ εἰμι» χωρίς άμεσο κατηγορηματικό αποτελούν αναφορά στο «Ἐγὼ εἰμι ὁ ὄν» της Εξόδου (3:14, Ο΄)· επιπλέον, αυτή η θέση θεωρήθηκε ως πιθανή αιτία της καταδίκης του για βλασφημία. Παρόμοια, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο τίτλος «ὁ ὄν και ὁ ἔρχομενος», που εμφανίζεται στην Αποκάλυψη, μπορεί να αποτελεί μια διευρυμένη ερμηνευτική μορφή τῆς εν λόγω φράσης της Εξόδου (Απο 1:4, 8, 4:8· επίσης, 11:17, 16:5).

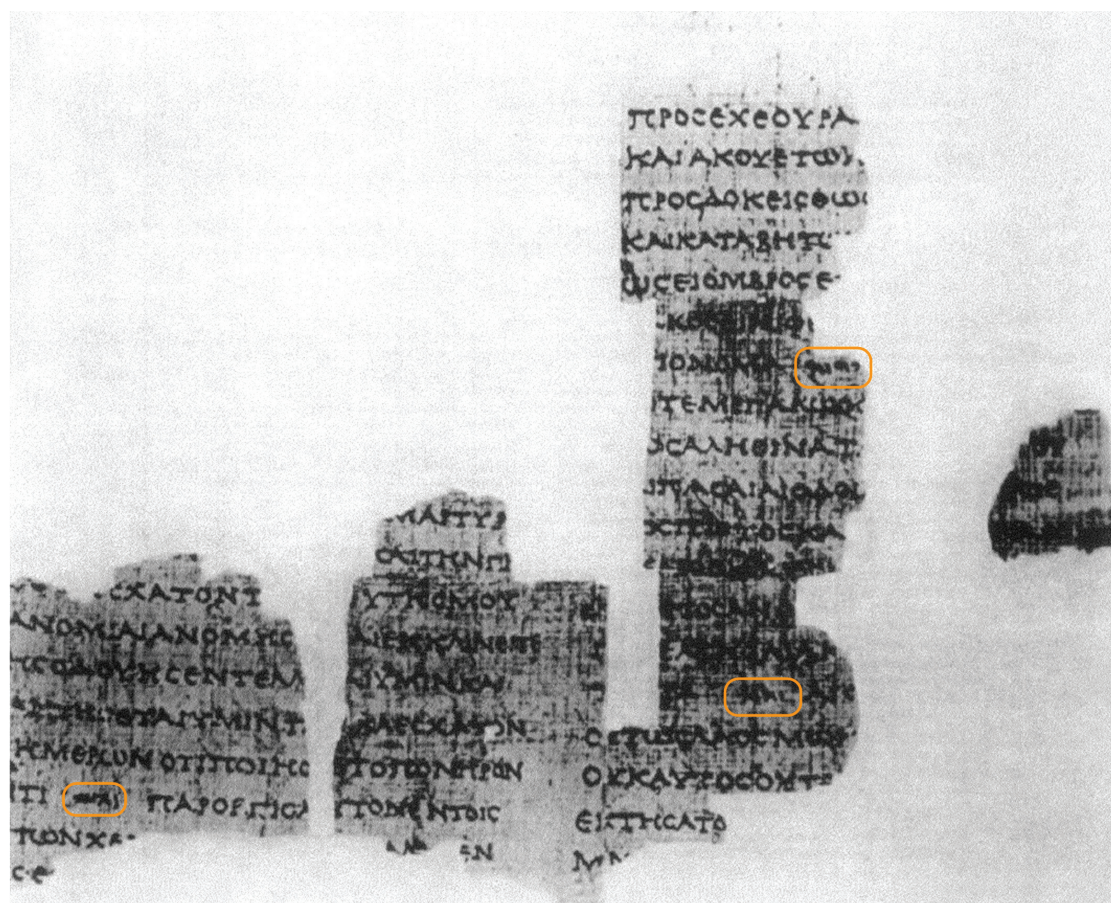
Φαίνεται πως για τους πρώτους χριστιανούς που είχαν μεταστραφεί από τον παγανισμό η χρήση τού 'Κύριος', ως μετάφραση του 'Αδονάι' που αντικαθιστούσε το 'Γιαχβέ', άπνηχούσε τη χρήση του ίδιου όρου από τις μυστηριακές θρησκείες· ή, μπορεί να επρόκειτο για μετάφραση του αντίστοιχου σημαντικού όρου (Αδονί, «ο Κύριός μου») που επανήλθε τότε σε χρήση λόγω της αντίληψης που αναπτύχθηκε ότι ο Γιαχβέ είναι ο μόνος εξουσιαστής όλης της ανθρωπότητας και όχι μόνο του Ισραήλ. Εντούτοις, οι νεότερες ανακαλύψεις των αρχαιότερων χειρόγραφων της Ο΄ σε συνδυασμό με τη μελέτη των ιερωνυμιών (nomina sacra) κυρίως, οδήγησαν στη διατύπωση της θεωρίας ότι και στα αυτόγραφα της ΚΔ περιεχόταν αρχικά το Τετραγράμματο σε παραπομπές ή έμμεσες αναφορές στην ΠΔ. Με βάση αυτόν τον συλλογισμό αλλά χωρίς χειρογραφική μαρτυρία, διάφορες βιβλικές μεταφράσεις, όπως για παράδειγμα το πολυγλωσσό *Evangelium Secundum Matthaem* του S. Münster (1537), το εβραϊολατινικό *Evangelium Hebraicum Matthaiei* του J. Du Tilliet (1555), η γερμανική *Καινή Διαθήκη* του D. von Brentano (1790, Jehovah) και στην πιο σύγχρονη εποχή η *Μετάφραση Νέου Κόσμου* (1961, Ιεχωβά), έχουν χρησιμοποιήσει στο κείμενο τους κάποια μορφή του θεϊκού ονόματος.

Χρήση και ερμηνεία από χριστιανούς πατέρες και συγγραφείς. Οι ελληνόφωνοι εκκλησιαστικοί πατέρες και χριστιανοί συγγραφείς χρησιμοποιούσαν σχεδόν αποκλειστικά το κείμενο της Ο΄. Εκλαμβάνοντας τη φράση «Ἐγὼ εἰμι ὁ ὄν» ως οντολογικό ορισμό, ορισμένοι ερμήνευσαν τη μοχική «ὄν» ως Εκείνον που παραμένει αναλλοίωτα, ενώ άλλοι ως Εκείνον που πραγματικά υπάρχει. Η απόδοση αυτή έγινε αφορμή για μα-

κράινες και πολυάριθμες νοητικές φιλοσοφικές προσεγγίσεις όσον αφορά την απόλυτη ουσία και τη μεθεκτική φύση του Θεού καθώς και την περί Θεού ονοματολογία. Καθοριστική επίδραση άσκησε ο Φίλων (αρχές 1^{ου} αι. μ.Χ.), ο οποίος θεωρούσε ότι ο Θεός είναι αδύνατον να έχει προσωπικό όνομα («μηδ' ὄνομα κύριον ἐπιφημισθῆναι δύνασθαι τῶ ὄντι πρὸς ἀλήθειαν») και

προφορά του, άλλοι δε κατέγραφαν αναλυτικά τα γράμματα της προφοράς του. Ἦδη από την εποχή των χριστιανών Απολογητών (2^{ος} αι.) και έπειτα, άρχισε να περιγράφεται ο Θεός ως «ανώνυμος», «πολυώνυμος», «υπερώνυμος», εκείνος που κατέχει το «ἄφραστον ὄνομα» πρόκειται για όρους που βρίσκονταν ήδη σε χρήση μέσα στα φιλοσοφικά, γνωστικά, μυστηριακά και εν γένει συγκρητιστικά

λελαληκέναι τῶ Μωυσεῖ» (Απολογία 1:61.11, 63.1), και αποπειράθηκε τη σύνδεση με τον Πλάτωνα: «Ο μὲν γὰρ Μωυσεῖς ὁ ὢν ἔφη, ὁ δὲ Πλάτων τὸ ὄν. Ἐκότερον δὲ τῶν εἰρημένων τῶ ἀεὶ ὄντι Θεῷ προσήκειν φαίνεται· αὐτὸς γὰρ ἔστι μόνος ὁ ἀεὶ ὢν, γένεσιν δὲ μὴ ἔχων» (Λόγος παραιναιτικός προς Ἑλληνας [αμφ.] 22Ε). Κατά τον Ωριγένη, «ὄνομα» τὸν ἔστι κεφαλαίωδης προσπορία τῆς

Ο πάπυρος Fouad, με την Πεντάτευχο στα ελληνικά. Με κύκλο σημειώνεται η λ. 'Γιαχβέ' (P. Fouad 266b)

ότι η απάντηση του Θεού (Εξ 3:13, 14) αποτελούσε υπεκφυγή του Θεού που αποσκοπούσε στο να αντιληφθούν οι άνθρωποι ότι είναι αδύνατον να κατανοήσουν τη φύση του Θεού (*Περί των μετονομαζομένων* 11, 15). Ο Ιώσηπος (τέλη 1^{ου} αι. μ.Χ.), όντας ιερέας, αναγνώριζε τη σπουδαιότητα «του Ονόματος», γνώριζε πώς προφερόταν το θεϊκό όνομα αλλά ακολουθούσε την επιταγή να μην το προφέρει—«περί ἧς [προσηγορίας] οὐ μοι θεμιτὸν εἰπεῖν» (*Ιουδαϊκή αρχαιολογία* 2:276, 11:332). Στη *Σοφία Σολομώντος* (14:21, 1^{ος}-2^{ος} αι. π.Χ.) αναφέρεται ότι είχε αποδοθεί σε άψυχα αντικείμενα «τὸ ἀκοινωνητὸν ὄνομα», τὸ ὄνομα δηλαδή που δεν είναι δυνατόν να μεταδοθῆ προφορικά. Εκκλησιαστικοί συγγραφείς, όπως ο Ωριγένης, ο Θεοδώρητος Κύρου και ο Ευάγγελος Ποντικός, ενώ γνώριζαν ότι τὸ ὄνομα θεωροῦνταν ανεκφώνητο και μάλιστα σημειώναν στα έργα τους αυτή την ιδιαίτερότητα, άλλοι μὲν τὸ πρόφεραν ανενδοίαστα και κατέγραφαν την

ρεύματα της εποχής. Στην πλειονότητά τους, οι χριστιανοί συγγραφείς είχαν απολέσει προ πολλού την επαφή με την εβραϊκή γλώσσα και έτσι βρίσκονταν σε σύγχυση όταν καλούνταν να καταφύγουν στο εβραϊκό πρωτότυπο για να ερμηνεύσουν δύστροπες αποδόσεις της Ο΄. Επιπρόσθετο πρόβλημα αποτέλεσε για τους χριστιανούς συγγραφείς η μετάφραση των ιερών θεωνυμιών· επρόκειτο για το παλαιό φιλοσοφικό ζήτημα αν η λέξη («ὄνομα») είναι «φύσει» ή «θέσει», αν δηλαδή ταυτίζεται μορφολογικά και φωνητικά με τρόπο άμεσο και αναγκαίο με τὸ αντικείμενο που κατονομάζει, οπότε αποτελεί αυτό καθαυτό πηγή γνώσης ή αν η σχέση αυτή είναι αυθαίρετη και κατά συνθήκη και επικυρώνεται με τη χρήση.

Στα μέσα του 2^{ου} αι., ο Ιουστίνος ο Μάρτυρας ανέφερε ότι «ὄνομα γὰρ τῶ ἄρρητῷ Θεῷ οὐδεὶς ἔχει εἰπεῖν· εἰ δὲ τις τολμήσειεν εἶναι λέγειν, μέμνη τὴν ἄσωντον μανίαν. Ἰουδαῖοι δὲ πάντες και νῦν διδάσκουσι τὸν ἀνονόμαστον Θεὸν

ἰδίως ποιότητος τοῦ ὀνομαζομένου παραστατική» και «ἐπὶ δὲ Θεοῦ, ὅστις αὐτὸς ἔστιν ἄσπετος και ἀναλλοίωτος ἀεὶ τυχάνων, ἔν ἔστιν ἀεὶ τὸ οἶονεὶ και ἐπ' αὐτοῦ ὄνομα, τὸ "[ὁ] ὄν" ἐν τῇ Ἐξόδῳ εἰρημένον ἢ τι οὕτως ἂν λεχθσόμενον» (*Περί ευχής* 24:2). Επίσης, δηλώνει ότι «λόγος βαθύς και ἀπόρρητος, ὁ περὶ φύσεως ὀνομάτων» και ὅτι «τὸ μὲν Σαβαώθ ὄνομα και τὸ Ἀδωναί και ἄλλα παρ' Ἑβραίοις μετὰ πολλῆς σεμνολογίας παραδιδόμενα οὐκ ἐπὶ τῶν τυχόντων και γεννητῶν κείται πραγμάτων ἀλλ' ἐπὶ τινος θεολογίας ἀπορρήτου, ἀναφερομένης εἰς τὸν τῶν ὄλων Δημιουργόν» (*Κατὰ Κέλσου* 1:24, 25). Πίστευε ὅτι με τις θεωνυμίες συνδεόταν μια ορισμένη δύναμη, η οποία κἀνεται, αν αντ' αυτήν χρησιμοποιηθῶν μεταφράσεις ή περιφράσεις· γι' αυτόν τον λόγο ο «Μωυσεῖς και οἱ προφήται ἀπαγορεύουσιν ὄνομα θεῶν ἑτέρων» ὀνομάζειν ἐν στόματι» (1:45, 46). Παρομοίως, ο Ιερώνυμος, με τον οποίο συμφωνεῖ αργότερα ο Αυγουστίνος, θεωρούσε ὅτι εἶναι καλύτερο

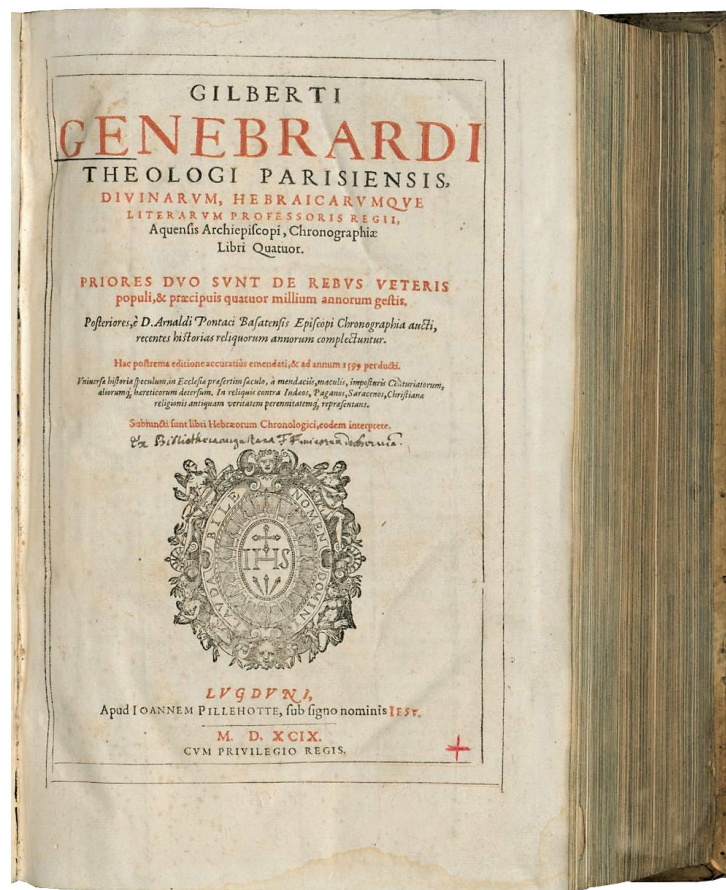
Ιεχωβά/Ιεωβά (17^{ος} αι.) και Γιαχβέ/ Γιαχβέ (20^{ος} αι.). Παρόμοια υπήρξε η κατάσταση στα λατινικά (με όρους όπως Iao/Iaho, Ioua, Ioua, Iehue/Iahue, Ieoua/Iehoua/Iehouah, κλπ.) και εν συνεχεία με ανάλογες προσαρμογές στις ρωμανικές (λατινογενείς) και στις γερμανικές (τευτονικές) γλώσσες. Έμφαση στην ακριβή προφορά του Τετραγράμματος παρατηρείται σε ελληνικά μαγικά συγγράμματα, όπου επιζητείται να επικληθεί «τὸ ἀληθινὸν ὄνομα καὶ αὐθεντικὸν ὄνομα» του Θεού. Αντίστοιχη έμφαση στη θεουργική δύναμη της εκφοράς του θείκου ονόματος παρατηρείται αργότερα σε καμπαλιστικές διδασκαλίες. Για τον Τερτυλλιανό και τον Ωριγένη τα μυστικά ονόματα του Θεού, του Χριστού ή των δαιμόνων είχαν πράγματι υπερφυσικές δυνάμεις που ενεργοποιούνταν με την ορθή επίκλησή τους.

Η μετάφραση της ΠΔ των Εβδομήκοντα, προσλαμβάνοντας ελληνιστικά γλωσσικά και πολιτιστικά στοιχεία, απέδωσε ερμηνευτικά τόσο την άπασ λέγόμενη φράση «Εχγές Ασερ Εχγές» (Εξ 3:14) με όρους πλατωνικής ορολογίας ως «Εγώ είμι ὁ Ὡν» όσο και το Τετραγράμματο με το ουσιαστικοποιημένο επίθετο «Κύριος». Όσον αφορά το εβραϊκό βιβλικό κείμενο που παρήχθη από τους Μασορίτες κατά τον 6^ο ως τον 10^ο αι. μ.Χ., πιστεύεται ότι, από σεβασμό στη μακρά παράδοση αποφυγής προφοράς του Τετραγράμματος, επισημειώθηκαν μεταξύ των τεσσάρων συμφώνων του τα φωνηεντικά σημεία με τρόπο που να υπενθυμίζουν στον αναγνώστη την ανάγνωση υποκατάστατων θεωνυμιών αντί του יהוה. Η μεγάλη συχνότητα εμφάνισης του Τετραγράμματος προφανώς είχε ως συνέπεια να μη σημειώνεται αυτή η διαφορετικοί γραμμένου-αναγνωστέου (κεθίβ-κερέ), φαινόμενο που αναφέρεται ως συνεχές κερέ (qere perpetuum). Ως αποτέλεσμα, στο Μασοριτικό Κείμενο το Τετραγράμματο φωνηεντίστηκε κυρίως ως Γιεχβάχ (κερέ του Αδονά ή του Σεμά) και Γιεχβίχ (κερέ του Ελοχίμ), και ελάχιστες φορές ως Γιεχωβάχ.

Η τρέχουσα communis opinio θεωρεί ως ορθότερη τη διούλλαβη μορφή «Γιαχβέ» (/jahve/). Πρόκειται για ελληνική μεταγραφή του πλήρους εβραϊκού Τετραγράμματος יהוה, φωνηεντισμένου ως יהוה ή η, πιθανότατα, της συντεταγμένης τριγράμματος μορφής יהוה. Αυτή η μορφή του Τετραγράμματος εμφανίστηκε στο δεύτερο μισό του 16^{ου} αι. σε έργο του G. Genebrard (1567) ως Iahue, και στη συνέχεια στα έργα του J. Simonis (1793) ως Jave, του W. Gesenius (1815) ως יהוה, και του H. Ewald (1835) ως Jahve. Στις αρχές του 20^{ου} αι., δημοσιεύσεις του R. Kittel και του G.R. Driver συνέτελεσαν καθοριστικά στη γενικότερη καθιέρωση αυτής της μορφής. Πρόκειται για σύγχρονη λόγω συμβατικής αποκατάσταση που βασίζεται στην ετυ-

μολογική ερμηνεία που γίνεται στο Εξ 3:14, στην αναλογία των αμορπηκών ονομάτων (π.χ. Ιαβί-ιλά, Ιαβί-Αντού, Ιαβί-Δαγάν) και σε ελληνικές μεταγραφές εκκλησιαστικών συγγραφέων (Ιαουέ και Ίαβέ, 3^{ος}-5^{ος} αι.). Στη νεοελληνική γλώσσα η φωνητική μεταγραφή «Γιαχβέ» εμφανίστηκε αρχικά αμετάφραστη ως Jahve/Jahveh προς τα τέλη του 19^{ου} αι., λεξικογραφήθηκε αρχικώς ως Ίαβέ' και εισήλθε ως γλωσσικό δάνειο στη

Γ. Τίντεϊλ και Μ. Λούθηρος το περιέλαβαν και στις βιβλικές μεταφράσεις τους, αρχές 16^{ου} αι.). Η συγκεκριμένη μορφή (יהוה) θεωρείται παραδοσιακή καθώς επικράτησε στην Ευρώπη από τον 14^ο ως τις αρχές του 20^{ου} αι. Κατά τον 17^ο αι. έγινε αντικείμενο έντονης αντιπαράθεσης μεταξύ των «Αδονιστών» και των «Ιεχωβιστών» λογίων —οι μεν πίστευαν ότι τα φωνήεντα της λέξης 'Ιεχωβά' δεν της ανήκουν κανονικά αλλά

Σελίδα τίτλου του Εβραϊκού Λεξικού του Genebrard

μορφή 'Γιαχβέ' στις αρχές του 20^{ου} αι. μέσω συγγραμμάτων λογίων και καθηγών, ενώ ο Αθ. Χαστούπης περιέλαβε τη μορφή 'Γιαχβέ' στο κείμενο της μετάφρασης της ΠΔ (1955). Η τρισύλλαβη μορφή 'Ιεχωβά' (/jehova/) εμφανίστηκε ομοραδικά ως μασοριτικός φωνηεντισμός του Τετραγράμματος στο βιβλικό κείμενο τον 10^ο αι. μ.Χ. και παγιώθηκε ως τον 15^ο αι. Με βάση κυρίως το φωνηεντισμένο μασοριτικό κείμενο και πιθανώς αρχαιότερες ελληνικές αποδόσεις όπως Ιαωά/Ιεωά (3^{ος}-4^{ος} αι.) και Ιαβέ/Ιαβά (4^{ος}-5^{ος} αι.), εβραϊστές και ουμανιστές λόγιοι προέτειναν έκτοτε ποικίλες αποδόσεις του Τετραγράμματος στα λατινικά, όπως Ieue (Ιωακείμ της Φιόρε, πάπας Ιννοκέντιος Γ', τέλη 12^{ου} αι.), Yohoua (R. Martini μέσα 13^{ου} αι., Jehona σε χειρόγραφο του 14^{ου} αι.), Yehabe (A. de Valladolid, μέσα 14^{ου} αι.) Ieoa/Iehoua (N. Κουζάνος, αρχές 15^{ου} αι.) και Iehouah (Π. Παλατίνος: οι

προέρχονται από τις λέξεις 'Αδονά' και 'Ελοχίμ', ενώ οι δε υποστήριζαν την ορθότητα της. Στην ελληνική γραμματική, ο εξελληνισμένος όρος 'Ιεχωβά' εμφανίστηκε στις αρχές του 17^{ου} αι., λεξικογραφήθηκε λίγο αργότερα, ενώ περιλήφθη στο κείμενο της νεοελληνικής απόδοσης της ΠΔ στη μορφή 'Ιεοβά' από τον Ν. Βάμβα (1832). Το διγράμματο יה (Ιά ή Γιάχ) εμφανίζεται: α) ως αυτοτελές όνομα (26 φορές στην ΠΔ, σε συμπραζόμενα ποιητικά ή εξυμνητικά για τον Θεό), όντας συντεταγμένος τύπος του πλήρους Τετραγράμματος, β) ως μέρος της έκφρασης «Αλληλούια» (24 φορές στην ΠΔ και 4 φορές στην ΚΔ), που σημαίνει «Αίνεϊτε τὸν Ἰά» (Θεοδώρητος, Μιχαήλ Ψελλός), και γ) ως τμήμα θεοφόρων ονομάτων στην αρχή τους (Ιεχώ-/Ιω-/Ιε-/Ιη-) ή στο τέλος τους (-ίας/-ίου/-ιαχού). **Σημασία.** Δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς την ετυμολογία και τη σημασία του κατ' εξοχήν θείκου ονόματος.

Έχουν γίνει ποικίλες προσεγγίσεις και έχουν δοθεί πολυάριθμες ερμηνείες του εβραϊκού όρου με διαφορετικό βαθμό βαρύτητας και αποδοχής. Επιπλέον, όπως συμβαίνει συχνά σύμφωνα με την ιστορία της θρησκείας, η θεολογική σημασία του θείκου ονόματος μπορεί να απέχει κατά πολύ από τη φιλολογική-γλωσσολογική σημασία του όρου. Αναφέρονται ενδεικτικά οι πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις: α) Το όνομα 'Γιαχβέ' έχει αιγυπτιακή ετυμολογία που προέρχεται από τις λέξεις Γιάχ' (Yah, «φεγγάρι») και 'ουεά' (we3, «ένα»). β) Έχει αραβική ετυμολογία από το 'Για-χουβά' (Ya-huwa/Ya-huwa, «Ω, Αυτός!»), μια δερβίσιμη κραυγή. γ) Προέρχεται από τη βορειοδυτική σμητική ρίζα hwy («είμαι»), όπως εμφανίζεται σε ονόματα όπως το Γιαβί-ιλά (Yawi-ila). δ) Με βάση την αραβική ρίζα 'χαβάι' (hāwāy «πέφτω», αντίστοιχο του εβρ. hāwāh, «γίνομαι», από το οποίο παράγονται και τα ουσιαστικά «καταστροφή» και «συμφορά») ο «Καταπίπτων» (διάθεση καλ), ως θεός που πέφτει στη γη σαν μετεωροειδές ή ο «Καταρπίπων» (διάθεση ιφίλ), ως θεός των βροντών και της θύελλας που συντρίβει τους εχθρούς του. Από την ίδια αραβική ρίζα προέρχεται και η σημασία «αγαπώ, ενεργώ με πάθος», και αντίστοιχα εβραϊκό ουσιαστικό που σημαίνει «επιθυμία», και συνεπώς ο Γιαχβέ προσδιορίζεται ως «Αυτός που Αγαπάει», ο «Παθιασμένος. ε) Παράγεται από το εβραϊκό ουσιαστικό του (/hū/, «αυτός»), όπως στο Ησ 43:10: «Εγώ είμαι (αυτός, δηλ. ο ίδιος)» και Ψλ 102:28: «Εσύ παραμένεις ο ίδιος».

Οι περισσότερες από τις προταθείσες ερμηνείες, ενώ μπορεί να έχουν γλωσσολογικό ενδιαφέρον, δεν είναι επαρκείς θεολογικά και καμία δεν οδηγεί στον Γιαχβέ της Παλαιάς Διαθήκης. Εντούτοις, είναι δυνατό να προσεγγίσουμε ικανοποιητικά τη σημασία του ονόματος με βάση τους κανόνες γραμματικής και μέσω σύγκρισης με άλλα γνωστά εβραϊκά λεκτικά μορφώματα. Σύμφωνα με την πιθανότερη ετυμολογία, ο όρος 'Γιαχβέ' είναι ρήμα και παράγεται από τη ρίζα χβχ (hwh, μεταγενέστερη μορφή hyh), που σημαίνει «είμαι, γίνομαι, αποδεικνύομαι ότι είμαι, συμπεριφέρομαι, ενεργώ, συμβαίνω» και χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο όχι με την έννοια της παθητικής ή στατικής ύπαρξης, αλλά με την έννοια της ενεργούσας ύπαρξης προς τους άλλους. Είναι δυνατόν να σημαίνει στη μη τελεσεμένη κατάσταση (προθηματική κλίση) του ρήματος: α) στη βασική (καλ) ενεργητική διάθεση, «Αυτός που (θα) Είναι», «Αυτός που Υπάρχει», «Αυτός που Αποδεικνύεται Ενεργός» ως Πρόσωπο που είναι παρόν, που διατηρεί σχέσεις και ενεργεί ανάλογα· β) στην έμμεση ενεργητική (ιφίλ) διάθεση, «Αυτός που Κάνει να Γίνου/Υπάρχουν» ως Δημιουργός και

Ζωοδότης, «Αυτός που Κάνει να Γίνεται (ενν. ο Εαυτός του)» ως Εκπληρωτής των υποσχέσεών του.

Στη βιβλική σκέψη, ο Θεός έχει όνομα το οποίο αποδίδει στον εαυτό του και μέσω αυτού αποκαλύπτεται. Οι ονομασίες που αποδίδονται στον Θεό αναφέρονται κατά κύριο λόγο στη σχέση του με πρόσωπα παρά με τον φυσικό κόσμο. Σε αντίθεση με τις άλλες εθνικές-τοπικές θεότητες που είτε είναι πολυώνυμες είτε τηρούν τα ονόματά τους μυστικά, ο Γιαχβέ έχει μόνον ένα όνομα, το οποίο γνωστοποιεί ο ίδιος. Στον Θεό αποδίδονται και άλλα περιγραφικά ονόματα, τίτλοι ή επωνυμίες (/κίπνύ/, «κί»), προερχόμενα κυρίως από αρχαιότερες παραδόσεις, τα οποία λειτουργούν ως δευτερεύοντα ή συμπληρωματικά προς το κύριο όνομα. Στους Ισραηλίτες αποκλείστηκε εξαρχής η περίπτωση να αναγάγουν το όνομα στη σφαίρα του «μυστηρίου» ή να το καταστήσουν αντικείμενο μυθολογίας ή δυσνόπων εικασιών. Το όνομα καθαυτό δεν μπορεί να οδηγήσει σε κάποιο συμπέρασμα όσον αφορά τη φύση καθαυτή του Θεού: επρόκειτο να γίνει κατανοητό μόνο μέσω της ιστορικής εμπειρίας. Το όνομα του Γιαχβέ αποκαλύπτει τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά του: α) ότι είναι η μόνη αληθινή ύπαρξη, ο «ζών» και ενεργών Θεός, β) ότι είναι Θεός που δρα εντός της ανθρώπινης ιστορίας, που κάνει αισθητή την παρουσία του μέσα από τα ιστορικά γεγονότα της ζωής του λαού του, γ) ότι είναι Θεός που επιτρέπει και μάλιστα επιζητεί να έχει πρόσβαση σε αυτόν ο λαός του, και δ) ότι είναι προσωπικός Θεός, κατέχει τα χαρακτηριστικά ενός προσώπου με το οποίο μπορεί να συνάψει ο άνθρωπος μια σχέση ή διαθήκη.

Στη ραβινική γραμματεία το ιερό τετραγράμματο προσδιορίζει τον ένα και μοναδικό Θεό, τον Δημιουργό και Πατέρα. Το «κρυφό» όνομα 'Γιαχβέ', του οποίου την προφορά αποκάλυψε ο Θεός στον Μωυσή, καταφάσκει τη θεϊκή ιδιότητα του ελέους ενώ το 'Ελοχίμ' την ιδιότητα της κρίσης. Ο Μαϊμονίδης αναφέρει στον *Οδηγό των Περιπλεγμένων* (1:61) ότι «όλα τα ονόματα του Θεού που υπάρχουν στη Γραφή παράγονται από τις ενέργειές Του, εκτός από ένα, ήτοι το Τετραγράμματο», ότι «αυτό το όνομα εφαρμόζεται αποκλειστικά στον Θεό και εξαιτίας αυτού αποκαλείται Σεμχα-Μεφοράς, "το κύριο όνομα", ότι «είναι η διακριτική και αποκλειστική ονομασία του Θεϊκού Όντος· ενώ τα άλλα ονόματά Του είναι προσηγορικά ονόματα και παράγονται από ενέργειες, κάποιες από τις οποίες είναι όμοιες με τις δικές μας» και ότι «ακόμη και το όνομα Αδωνάς, "Κύριος", το οποίο αποτελεί υποκατάστατο του Τετραγράμματος, παράγεται από το προσωνόμιο 'κύριος'». Όσον αφορά την προφορά του ονόματος, ο ορθόδοξος ιουδαϊσμός εξακολουθεί να θεωρεί απαράδεκτο οποιοδήποτε φωνητικό του Τετρα-

γράμματος, καθώς κατ' επέκταση και άλλων επωνυμιών που προσδιορίζουν τον Θεό.

Στο σύνολο της καθολικής, της ορθόδοξης και κατά το πλείστον της προεσταντικής θεολογίας ο Χριστός της ΚΔ είναι ο Γιαχβέ της ΠΔ, δηλαδή ο Γιαχβέ των παλαιδιαθηκικών θεοφανιών είναι το ίδιο τριαδικό πρόσωπο με τον καινοδιαθηκικό ενανθρωπήσαντα Λόγο· είναι ο Χριστός που ενεργεί «ασάρκως» στην αρχαία εποχή και «ενσάρκως» όταν ενανθρώπησε. Ο όρος 'Γιαχβέ' (Ιεχωβά) περιγράφει και τα τρία πρόσωπα της τριαδικής Θεότητας. Ορισμένοι θεολόγοι μάλιστα αναφέρουν πιο συγκεκριμένα ότι είναι Γιαχβέ ο Πατέρας, Γιαχβέ ο Υιός και Γιαχβέ το Άγιο Πνεύμα, όχι όμως τρεις Γιαχβέ αλλά ένας Γιαχβέ.

Ο πάπας Ιννοκέντιος Γ' προέτεινε την απόδοση Ιεου του Τετραγράμματος στα Λατινικά

Κατά την ορθόδοξη θεολογία, ο Θεός δεν έχει μόνον ένα όνομα αλλά πολλά και διαφορετικά ονόματα, μέσω των οποίων ο άνθρωπος μπορεί να σχηματίσει μόνο μια αμυδρή ή «αινιγματώδη» αντίληψη γι' αυτόν· κανένα όνομα δεν είναι δυνατόν να περιλάβει και να εκφράσει ολόκληρη τη φύση και τη δόξα του Θεού. Τα ονόματα που αποδίδονται στον Θεό, δηλωτικά των ιδιοτήτων του κατά τον Βασίλειο Καισαρείας, διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: στα καταφατικά, τα οποία προσιδιάζουν στον Θεό και αναφέρονται όχι στη θεία φύση αλλά στις ενέργειες της Θεότητας στον κόσμο, και στα αποφατικά, εκείνα που δεν μπορούν να χαρακτηρίζουν τη θεία και άκτιστη φύση του και τα οποία δηλώνουν τις ιδιότητες με τις οποίες διαφοροποιούνται η ουσία και οι ενέργειες του Θεού από την ουσία και τις ενέργειες του ανθρώπου. Το κυριότερο όνομα του Θεού είναι «ο Ων», προσδιορίζοντάς τον ως τον υπάρχοντα, το απόλυτο ον, που δεν οφείλει την ύπαρξή του σε κανέναν, ο οποίος είναι αναλλοίωτος και αμετάβλητος και αποτελεί την πηγή του είναι, όντας παντοδύναμος δημιουργός του κόσμου. Στην ΚΔ ο Ιησούς φανερώνει τον εαυτό του ως τον Υιό και αποκαλύπτει ότι 'Πατέρας' είναι το

όνομα που εκφράζει με τον βαθύτερο τρόπο την υπόσταση του Θεού.

Προέλευση. Η χρονολόγηση και η προέλευση του ονόματος υπήρξαν αντικείμενο έντονης αντιλογίας. Η αρχαιότερη εμφάνιση του ονόματος του Γιαχβέ γίνεται στο κείμενο του Ύμνου της Δεββώρας (Κρ 5, χρονολογείται κατά τον 11^ο αι. π.Χ.), στη στήλη του Μπσά (Μωαβιτική Λίθος, 9^{ος} αι. π.Χ.), σε ένα όστρακο από την Κουντιλέτ Ατζρούν (8^{ος} αι. π.Χ.) και στις Επιστολές της Αράδ και της Λαχείς (6^{ος} αι. π.Χ.). Έξω από το Λεβάντε, βρίσκουμε το όνομα σε αιγυπτιακούς καταλόγους ονομάτων οι οποίοι περιλαμβάνουν μια συριακή τοποθεσία, την Για-χ-βά (Αρ 97), η οποία ταυτίζεται με το όνομα του Γιαχβέ. Ένας κατάλογος του Ραμσή Β'

αποτελεί θεοφόρο στοιχείο και δεν έχει σχέση με το όνομα 'Γιαχβέ'. Σημαντική αντιλογία υπήρξε για την υποτιθέμενη εμφάνιση του θεοφόρου στοιχείου -γα (-για) σε προσωπικά ονόματα από την Έμπλα, καθώς το σφηνοειδές σύμβολο που αρχικώς αναγνώσθηκε /γα/ τώρα πιστεύεται πως σε αυτή τη θέση σημαίνει «θεός».

Ως προς τη βιβλική αφήγηση, έχει διατυπωθεί η υπόθεση ότι ο Μωυσής παρέλαβε το όνομα του Γιαχβέ από τους Αιγυπτίους, ενώ σύμφωνα με άλλη θεωρία ο Γιαχβέ ήταν μαδιανική θεότητα που λατρευόταν από κεναικές φυλετικές ομάδες. Ο Μωυσής θα μπορούσε να είχε μεταστραφεί στη λατρεία αυτής της θεότητας όταν νυμφεύθηκε την κόρη του Ιοθόρ (Εξ 3:1, 4:18), ιερέα της Μαδιάμ ή των Κεναιών (Εξ 18:1, 12, Κρ 1:16). Π.ΒΑ.

Βιβλιογραφία:

Ελληνόγλωσσον. Κόλιτσιου-Νικήτα, Α., *Μεταφραστικά ζητήματα στην ελληνόφωνη και λατινόφωνη χριστιανική γραμματεία*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press 2009. Κωνσταντίνου, Μ., *Ρήμα Κυρίου κραταίον: Αφηγηματικά κείμενα από την Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2005. ΛΒΘ. Μαρτζέλος, Γ., *Ορθόδοξο δόγμα και θεολογικός προβληματισμός, Μελέτηματα Δογματικής Θεολογίας*, τ. 2, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2000. Μασούκας, Ν., *Δογματική και συμβολική θεολογία*, τ. Α', Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2009. Οικονόμου, Η., «Η εβραϊκή γλώσσα και οι Έλληνες Πατέρες», ΔΒΜ 13 (Ιανουάριος-Ιούνιος 1994) 29-47. Παπαρνακός, Αθ., *Η επίκληση του ονόματος του Θεού στην Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2006. Σωτηρόπουλος, Ν., *Ο Ιησούς Γιαχβέ*, Αθήνα: Ο Σταυρός 1988. Τρεμπέλας, Π., *Δογματική της Ορθόδοξης Καθολικής Εκκλησίας*, τ. 1, Θεσσαλονίκη: Ο Σωτήρ 1997. Φιλιππίδης, Α., *Συμβολή εις την επιστήμη της Εβραϊκής Βίβλου*, Ιεροσόλυμα 1930. Χαστούπης, Α., *Μελέται εισαγωγικά εις την Παλαιάν Διαθήκην*, Αθήνα 1973.

(1304-1237 π.Χ.) βρίσκεται σε νοβηκό ναό στη δυτική Αμάρα και περιέχει έξι ονόματα (Αρ 93-98) μετά τον χαρακτηρισμό «περιοχή βεδουίνων». Οι Αρ 96-98 έχουν βρεθεί στη Σόλεμπ της Νουβίας σε ναό του Αμμωνα του Αμενχοτέπ Γ' (1417-1379 π.Χ.). Η Σα-ρα-ρ (Αρ 93) έχει ταυτοποιηθεί με τη Σπειρ του Εδώμ και σχετίζεται με τις βιβλικές αναφορές (Δτ 33:2), που συνδέουν τον Γιαχβέ με τη Σπειρ και τη Φαράν. Αυτό μπορεί να εκληφθεί ως τεκμήριο ότι το όνομα ήταν γνωστό περιοχή του Εδώμ ή των Μαδιανιτών περίπου το 1400 π.Χ.

Σε πιο μεταγενέστερη εποχή, τον 8^ο αι. π.Χ., δύο Αραμαίοι άρχοντες έχουν ονόματα που περιλαμβάνουν το στοιχείο Γιαού. Το γεγονός αυτό έχει θεωρηθεί ότι σημαίνει πως κάποιοι Αραμαίοι λάτρευαν τον Γιαχβέ. Θα μπορούσε να σχετίζεται με την αρχαία επαφή που διατηρούσαν οι Πατριάρχες με τους Αραμαίους, όπως π.χ. η παραμονή του Ιακώβ με τον Λάβαν, τον πρόγονο των Αραμαίων ο οποίος αναφέρεται ονομαστικά στη Βίβλο (Γεν 29-31). Το θεϊκό όνομα δεν εμφανίζεται σε κείμενα σφηνοειδούς γραφής. Η μορφή -yw (-γιού/-γιά) σε κύρια ονόματα από την Ουγκαρίτ (περ. 14^{ος} αι. π.Χ.) δεν

Ξενογλωσσον. Blau, L., "Tetragrammaton", JE. Buchanan, G., "How God's name was pronounced", BAR 21//2 (1995) 31, 32. Byrne, M., *The Names of God in Judaism, Christianity and Islam: A Basis for Interfaith Dialogue*, London/New York: Continuum 2011. De Troyer, Kr., "The choice is yours! On Names of God", *Journal of the European Society of Women in Theological Research* 14 (2006) 53-66. De Troyer, Kr., "The Names of God, Their Pronunciation and Their Translation: A Digital Tour of Some of the Main Witnesses", *lectio difficilior* 2 (2005) 1-35. De Vaux, R., "The Revelation of the Divine Name YHWH", στον τόμο J. Durham - J. Porter (επιμ.), *Proclamation and presence*, Georgia: Mercer University Press 1983. Ganschietz, R., "Iao", RE, τ. 9.1, σ. 698-721. Gertoux, G., *The Name of God Y.eH.oW.aH which is pronounced as it is written I_eh_oU_Ah: Its story*, Lanham/New York/Oxford: University Press of America 2002. Howard, G., "The Tetragram and the New Testament", *JBL* 96/1 (1977) 63-83. Marjanen, A., "A Nag Hammadi Contribution to the Discussion about the Pronunciation of the Tetragrammaton", στον τόμο J. Laulainen - H. Palva (επιμ.), *Verbum et Calamus: Semitic and Related Studies in Honour of the Sixtieth Birthday of Professor Tapani Harviainen*, Helsinki: The Finnish Oriental Society 2004. Payne, B., "hāwā: Yahweh", *Theological Wordbook of the Old Testament*, επιμ. R. Harris - Gl. Archer, Jr. - B. Waltke, Chicago 1980/2003, τ. 1., σ. 210-214. Rösel, M., "The Reading and Translation of the Divine Name in the Masoretic Tradition and the Greek Pentateuch", *Journal for the Study of the Old Testament* 31/4 (2007) 411-428. Schorch, St., "The Septuagint and

the vocalization of the Hebrew text of the Torah", στον τόμο *XII Congress of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies Leiden, 2004*, Leiden/Boston: Brill 2006. van Kooten, G., *The Revelation of the Name YHWH to Moses: Perspectives from Judaism, the Pagan Graeco-Roman World, and Early Christianity*, Leiden: Brill 2006.

Γίββων Εδουάρδος (Gibbon Edward, 1737-1794). Άγγλος ορθολογιστής ιστορικός (Πάτνυ Σάρυ 1737- Λονδίνο 1794), διάσημος για το εξάτομο έργο του *Η ιστορία της Παρακμής και Πτώσης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας* (1776-1788).

Ανήκε σε εύπορη οικογένεια γαιοκτημόνων, του Edward και της Judith Gibbon. Ο παπούς του είχε χάσει την περιουσία του το 1720 με την κατάρρευση του χρηματιστηρίου, κατάφερε όμως να την ανακτήσει, προκειμένου οι απόγονοί του να μην γνωρίσουν ενδεή βίο. Από τα επτά αδέρφια, ο Έντουαρντ ήταν το μοναδικό που επιβίωσε, χάρη στις φροντίδες της θείας του Κάθριν Πόρτεν. Λόγω της ασθενικής φύσης του, η μόρφωσή του ανατέθηκε σε ιδιωτικούς δασκάλους. Φιλομαθής και εύστοφος, βυθίστηκε στα βιβλία ως την εφηβεία του.

Δεκαπενταετής, έφυγε για σπουδές στην Οξφόρδη, οι οποίες όμως διεκόπησαν όταν ασπάστηκε τον καθολικισμό. Ο πατέρας του αντέδρασε και τον έστειλε στη Λοζάνη, στον καλβινιστή ιερωμένο D. Pavillard. Εκεί, ο Έντουαρντ μελέτησε λατινική φιλολογία, μαθηματικά, Λογική, γαλλική λογοτεχνία: αποκάρυξε δε τον καθολικισμό (1754). Τότε έγραψε και το πρώτο του δοκίμιο (*Essai sur l'étude de la littérature*), εντάχθηκε στους πνευματικούς κύκλους της Λοζάνης και γνώρισε τον Βολταίρο. Όμως, ο πατέρας του αντιτάχθηκε σε έναν επικείμενο γάμο και ο Έντουαρντ γύρισε στην Αγγλία. Του παραχωρήθηκε επίσης επίδομα 300 λιρών.

Τα επόμενα χρόνια πέρασαν με μελέτη και απόπειρες συγγραφής. Κατά τη διάρκεια του Επταετούς Πολέμου (1756-1763), κατετάγη στην πολιτοφυλακή (1760-2). Αμέσως μετά έφυγε για το Παρίσι και κατόπιν επισκέφθηκε τη Ρώμη. Γοητευμένος από τις αρχαιότητες, συνέλαβε την ιδέα να γράψει για την πτώση της πόλης. Δεν θα το επιχειρήσει όμως ακόμα. Εγκατέλειψε επίσης μια Ιστορία των Ελβετών έναντι μικρών δημοσιεύσεων (*Mémoires littéraires de la Grande Bretagne, Critical Observations on the Sixth Book of the Aeneid*). Με τον θάνατο του πατέρα του (1770), ο Έντουαρντ εγκαταστάθηκε στο Λονδίνο. Εντάχθηκε στους αριστοκρατικούς κύκλους και μπήκε στο Κοινοβούλιο.

Ο πρώτος τόμος της *Ιστορίας* του δημοσιεύθηκε το 1776. Τα δύο τελευταία κεφάλαιά της δημιουργήσαν αίσθηση λόγω της ειρωνείας με την οποία ο Γίββων διαπραγματευόταν την άνοδο του χριστιανισμού, ως αίτιο της παρακμής του ρωμαϊκού κράτους. Ο ίδιος δεν θεωρούσε επικίνδυνη την εκκλιση σκου-

πός του ήταν η ορθολογική αποτύπωση της ιστορίας, σύμφωνα με την οποία και οι θρησκείες είναι φαινόμενα της ανθρώπινης εμπειρίας. Μέσα σε γενικευμένες αντιδράσεις, δημοσίευσε μια *Υπεράσπιση κάποιων σελίδων στα κεφ. 15 και 16 της Παρακμής και πτώσης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας*, (1779), αλλά και μια άλλη, της αγγλικής πολιτικής στην Αμερική (1781).

Με την αλλαγή πολιτικού σκηνικού στην Αγγλία, έχασε τη θέση του επιτρόπου φυτειών και εμπόρου που κατείχε.

Για λόγους οικονομίας, μετοίκισε στη Λοζάνη.

Εκεί ολοκλήρωσε τη συγγραφή του έργου του.

Με την έκρηξη της γαλλικής επανάστασης, επέστρεψε άρρωστος στη γενέτειρά του, όπου καταπιάστηκε με τη συγγραφή των απομνημονευμάτων του ως το τέλος της ζωής του. K.B.K.

Βιβλιογραφία:

Gibbon, Edward, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, London: Strahan & Cadell, 1776-1789. Bury, J.B. (εμπ.), *Gibbon's Decline and Fall of the Roman Empire*, London: Methuen 1900-1902. Geanakoplos, D.J., "Edward Gibbon and Byzantine Ecclesiastical History", *Church History* 35/2 (1966) 170-185 (όπου και εκτενής βιβλιογραφία). Ghosh, P.R., "Gibbon Observed", *JRS* 81 (1991) 132-156. Norton, J. E., "A Bibliography of the Works of Edward Gibbon", *Review of English Studies* 17/67 (1941) 361-363. Young, B.W., "Skepticism in Excess: Gibbon and Eighteenth-Century Christianity", *Historical Journal* 41/1 (1998) 179-199. Wootton, D., "Narrative, Irony, and Faith in Gibbon's Decline and Fall", *History and Theory* 33/4 (1994) 77-105 [Theme Issue 33: Proof and Persuasion in History]. Womersley, D., "Gibbon's Unfinished History: The French Revolution and English Political Vocabulary", *Historical Journal* 35/1 (1992) 63-89. Turnbull, P., "The Supposed Infidelity of Edward Gibbon", *Historical Journal* 25/1 (1982) 23-41.

Hayes, Curtis W., "Edward Gibbon: Linguistics, Syntax, and Style", *College Composition and Communication* 19/3 (1968) 204-210. Norman, Br., "The Influence of Switzerland on the Life and Writings of Edward Gibbon", *Eighteenth-Century Studies* 37/4 (2004) 692-694.

Ο Γίββων και το ιστορικό του έργο. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του, ο Γίββων γνώρισε φυσικά τη μεγάλη συγγραφική παραγωγή των Γάλλων κυρίως διαφωτιστών και επηρεάστηκε έντονα από τη σκέψη και τις πνευματικές ενασχολήσεις τους. Επίσης απέκτησε δαψιλή γνώση της λατινικής και γαλλικής

γλώσσας. Ο πλούτος των γνώσεών του προκλήθηκε με τη δυνατότητα πρόσβασής του σε α ρ -

χεία κ α ι βιβλιοθήκες καθώς και με τη μελέτη άφθονου αρχαιολογικού μεσαιωνικού, υλικού.

Πριν από αυτόν είχαν εκφράσει τις απόψεις τους σχετικά με το θέμα της πτώσης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας αυτό σπουδαίοι συγγραφείς τους οποίους ο Γίββων είχε μελετήσει και εκτιμήσει δεόντως. Ανάμεσά τους συγκαταλέγονταν ο Montesquieu, που προσπάθησε να παρουσιάσει την αρχαία Ρώμη με τις πολιτικές δυνάμεις και κατευθύνσεις της, τα προτερήματά της, αλλά και τις αστοχίες της και φυσικά με τα αίτια της πτώσης της, και ο Bossuet με το έργο του *Discours sur l'histoire universelle* (1681), το οποίο εκλαϊκεύθηκε με το έργο του La Fontaine, *Le Paysan du Danube*. Ο Γίββων επεξεργάστηκε αυτές και άλλες προσηλάσεις συγγραφέων σχετικές με τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, προσφέροντας ιδιαίτερο βάθος στον προβληματισμό του όλου θέματος, στο έργο του *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, που άρχισε να εκδίδεται από το 1776 και ολοκληρώθηκε το 1788. Στο έργο αυτό και

σε 71 κεφάλαια ο Γίββων αφηγείται την ιστορία της Δυτικής και Ανατολικής Αυτοκρατορίας, αρχίζοντας από την εποχή των Αντωνίωνων (96-192) και τελειώνοντας με την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως (1453). Η συγγραφή του αυτή είχε τεράστια απήχηση στο επιστημονικό αλλά και το ευρύτερο κοινό. Πολλοί ήταν αυτοί που εκφράστηκαν με θαυμασμό για το επίτευγμά του, η Εκκλησία όμως εξέφρασε τις επιφυλάξεις της για τον τρόπο της αντιμετώπισής της που δεν ήταν, εξάλλου, άλλος από εκείνον μεγάλου μέρους των πρωτεργατών του Διαφωτισμού. Ο Γίββων περιγράφει στο έργο του το Βυζάντιο, το οποίο αποκαλεί «αυτοκρατορία της Ανατολής», ως το μεσαιωνικό εκείνο κράτος, το οποίο βρισκόταν συνεχώς και αδιαλείπτως σε πρόωρη και μόνιμη παρακμή, έτοιμο από στιγμή σε στιγμή να υποστεί την τελική του πτώση. Την πτώση απέδωσε στον χριστιανισμό και ειδικότερα στην ανάμιξη του κλήρου του σε όλες τις υποθέσεις του δημόσιου και ιδιωτικού βίου. Δεν ήταν λίγοι εκείνοι που επέκριναν το έργο του Γίββωνα, εντούτοις όμως αυτό παρέμεινε, παρά τα νέα δεδομένα που ήρθαν στο φως της ιστορίας, βασική μελέτη της σπουδαίας σχετικής επιστημονικής περιοχής, την οποία εμπεριστατωμένα εν πολλοίς παρουσίασε ο μεγάλος αυτός ιστορικός. Ας σημειωθεί βέβαια ότι η μελέτη του επηρέασε δυσμενώς αρκετούς μεταγενέστερους ιστορικούς έναντι του Βυζαντίου, το οποίο ο ίδιος και οι οπαδοί του δεν κατόρθωσαν να το δουν ως φωτεινό δείγμα στο πλαίσιο ενός κόσμου, κυρίως της Δύσης, που βρισκόταν σε εκτεταμένη βαρβαρότητα και ιδιαίτερα μειωμένη πνευματική και πολιτιστική παραγωγή.

Τα πρώτα σύγγραμμά του ο Γίββων το έγραψε με την επιστροφή του στην Αγγλία, στη γαλλική γλώσσα και με τίτλο *Essai sur l'étude de la littérature*, London 1761. Κριτική έκδοση του μεγάλου ιστορικού συγγράμματός του πραγματοποιήσε ο J. B. Bury, London 1896-1900, σε 7 τόμους. Νέα έκδοση του ίδιου έργου, με σημαντικές σημασίες βιβλιογραφία έγινε από τον H. M. Beaty, London 1909-1914 και πάλι σε 7 τόμους (πρόσφατη έκδοση New York: AMS Press 1974), για να ακολουθήσουν στη συνέχεια εκδόσεις σε διάφορες γλώσσες και σε διάφορες χώρες.

Μεταξύ των άλλων συγγραμμάτων του Γίββωνα συγκαταλέγονται τα *Critical Observations on the Sixth Book of the Aeneid* (London 1770) και *A Vindication of Some Passages in the Fifteenth and Sixteenth Chapters of the History of the Decline and Fall of the Roman Empire* (London 1799). Η αυτοβιογραφία του και άλλα του συγγράμματα εκδόθηκαν μετά τον θάνατό του, που επισυνέβη κατά το 57^ο έτος της ηλικίας του, όταν προετοιμάζε την έκδοση συλλογής επιστολών του. N.ZAX.